

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 10, SAYI 21, GÜZ 2024

Doç. Dr. Avni ERDEMİR

Amasya Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
avni.erdemir@gmail.com
Amasya/TÜRKİYE
ORCID

**AMASYALI ABDURRAHMAN
KÂMİL YETKİN'İN NAKD-İ
HÂTİR ADLI ESERİ**

THE WORK NAMED NAKD-I HÂTİR
BY ABDURRAHMAN KÂMİL YETKİN
FROM AMASYA

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi / Received Date: 08.08.2024
Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.10.2024
Yayımlanma Tarihi / Date Published: 31.10.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Erdemir, Avni. "Amasyalı Abdurrahman Kâmil Yetkin'in Nakd-i Hâtir Adlı Eseri". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*10/21 (Güz 2024), 42-68.

Erdemir, Avni. "The Work Named Nakd-ı Hâtir By Abdurrahman Kâmil Yetkin from Amasya". *Hikmet-Journal of Academic Literature* 10/21 (Fall 2024), 42-68.

10.28981/hikmet.1530497

Doç. Dr. Avni ERDEMİR

AMASYALI ABDURRAHMAN KÂMİL YETKİN'İN NAKD-İ HÂTİR ADLI ESERİ
THE WORK NAMED NAKD-I HÂTİR BY ABDURRAHMAN KÂMİL YETKİN FROM
AMASYA

ÖZ

Abdurrahman Kâmil Yetkin (ö.1941), Amasya'nın ilim ve kültür hayatında iz bırakmış olan Mecdîzâde ailesinin en önemli isimlerinden birisidir. Kâmil Efendi, Amasya'da uzun yıllar vaizlik ve müftülük yapmıştır. O, Amasya'da Atatürk'ü karşılayan ve kurtuluş mücadelesine destek veren din adamları arasındadır. İyi bir eğitim almış olan Kâmil Efendi, Türkçenin yanında Arapça ve Farsçaya bu dillerde eser yazacak kadar vakıftır. Kâmil Efendi, aynı zamanda şairdir. Şiirlerini klasik divan şiiri geleneğine uygun tarzda yazmıştır. Bu makalenin konusu olan Nakd-i Hâtir mensur bir eserdir. Eserde, lisan ve kalem kavramları üzerinden söz ve yazının gücü karşılaştırılmakta; kalem, doğruluk, ilim, akıl, edep, tevazu, istişare konuları ayet, hadis, hikâye ve çoğu Arapça ve Farsça olan özlü sözler ve şiirlerden örneklerle anlatılmaktadır. Bu yönüyle eser, dinî, ahlakî ve edebî bir nitelik taşımaktadır. Nakd-i Hâtir üzerinde bugüne kadar hiçbir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmanın amacı, Nakd-i Hâtir'i ilim âlemine tanıtmaktır. Makalede bu amaca uygun olarak önce Nakd-i Hâtir'in müellif hattı olan üç nüshası tespit edilmiş, sonra nüshalar karşılaştırılarak nüsha tavsifleri yapılmıştır. Daha sonra Abdurrahman Kâmil Efendi'nin eserini yazarken yararlandığı kaynaklar verilmiş ve Nakd-i Hâtir'in muhteva bakımından geniş bir incelenmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdurrahman Kâmil, Lisân, Kalem, Nakd-i Hâtir, Yetkin.

ABSTRACT

Abdurrahman Kamil Yetkin (death 1941), who leaves a trace in the science and culture life of Amasya, is the most prominent name of Mecdizade family. Kamil Efendi worked as a preacher and mufti in Amasya for a long time. He was among the religious people who welcomed Atatürk in Amasya and gave support to the Turkish Independence struggle. Kamil Efendi, who got a very good education, was sufficient enough to write works in Arabic and Persian languages besides Turkish. He was also a poet. He wrote his poems in classic divan tradition. Nakd-i Hatir, the main theme of this paper, is a mensur work. In this work, the power of words and writing is compared through the concepts of language and pen. Besides, the subjects of pen, truthfulness, knowledge, reason, modesty, consultation are explained in versus, hadish stories and examples of sayings and poems, most of which are in Arabic and Persian. In this respect, the work has a religious, moral and literary quality. No studies have been made on Nakd-i Hatir up to now. The purpose of this study is to introduce Nakd-i Hatir to the world of knowledge. In the article, three of author's line were identified and then, the copies were compared and the copies were described. Then, the sources used by Abdurrahman Kamil Efendi while writing his work are given and a comprehensive review has been made in terms of its content.

Keywords: Abdurrahman Kamil, Language, Pen, Nakd-i Hatir, Yetkin.

Giriş

Lisân ve kalemin yani söz ve yazının serüveni insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanoğlu bu iki iletişim aracına hep kutsallık izafe etmiş; yaratılışla söz ve yazı arasında bir bağ kurmuştur. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın kalem üzerine yemin etmiş olması (Kalem 68/1), Allah'ın levh ve klemi yaratmasıyla sözün yazıya dönüştüğü inancı; İncil'in "Yuhanna" bölümünde, "Başlangıçta söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz, Tanrı'ydı." (Yuhanna, 1, s. 1-3) ifadesinin geçmesi, insanların gözünde söz ve klemi kutsal bir değere dönüştürmüştür (Ayan Nizam, 2021:1296-1297).

Kalıcı olmak, unutulmamak arzusu; insanın doğuştan kaynaklanan bir özelliğidir. İlk zamanlar sözlü iletişim kuran insanoğlu zamanla sözlerini kalıcı hâle getirmek istemiştir. Yazının icadı böyle bir ihtiyacın sonucudur. Bu manada yazının keşfedilmesi, insanlığın sosyal ve kültürel gelişimi bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yazıyla birlikte söz, daha iyi muhafaza edilmeye; bilgi, gelecek nesillere daha sağlam biçimde aktarılmaya başlamıştır. Başlangıçta duygularını ifade etmek için sadece şekiller veya çizgilerden ibaret işaretler kullanan insan, zamanla alfabeleri kullanmaya başlayıp kitaplar yazmıştır. Yazılan eserler diğer dillere tercüme edilmiş ve bilgi genişleyen bir halkaya dönüşerek evrensel mahiyet kazanmıştır (Kutsal, 2022: 367-368).

Nitekim edebiyatımızın ilk yazılı belgeleri olan Orhun Kitabeleri'nde taşlar yontulmuş ve sözler yazıya geçirilerek kalıcı hâle getirilmiştir. Kitabelerde sık sık "Ey Türk milleti! Sözümü iyi işitin. İyi dinleyin!" (Ergin, 1983: 18, 47) hitabıyla söze özel vurgu yapılmıştır. İslâmî devir Türk edebiyatının ilk ürünlerinden başta Kutadgu Bilig ve *Söz ola kese savaşı söz ola bitire başı / Söz ola ağulu aşı bal ile yağ ede bir söz* (Tatçı, 2021:149) diyen Yunus Emre'nin şiirleri olmak üzere, edebî metinlerde sözün gücü vurgulanmış; bu iki iletişim vasıtası arasında mukayeseler yapılmıştır.

Nitekim Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig'de söz ve yazıyı şöyle karşılaştırmaktadır: Dünyaya iyi ad bırakmak isteyenler, iyi ve güzel söz söylemelidir. Güzel söz ruhu besler. Güzel söz altın ve gümüşten daha değerlidir. Sözlü iletişimin yüz yüze yapıma zorunluluğu, onun yazıya göre bir zaafı gibi görünse de sözün dilden dile, kulaktan kulağa yayılma gibi üstün bir yanı vardır. Zira sözü bir yere sabitlemek mümkün değildir. Sözlü iletişimde hatanın anında düzeltilme imkânının olması onun üstün yanıdır. Yazı ise kitaplar aracılığıyla hikmet ve bilgiyi nesilden nesle ulaştırır ve bilgi kayıtlı olduğu için unutulmaz. Memleket kılıçla fethedilir, kalem ile yönetilir. Söz geçici, yazı kalıcıdır. İnsanlar yazıya sözden daha çok inanır. Bu inanç, yazının değişmezliğinden, sözün ise ortama göre değişme özelliğindedir kaynaklanır. Jest ve mimiklerden yararlanması sebebiyle yakın iletişimde söz, yazıdan daha etkilidir. Sesin doğasında geçicilik, yazının doğasında kalıcılık vardır. Bu durum Kutadgu Bilig'de "Bitise kalır söz. (Söz yazılırsa kalır.)" şeklinde ifade edilmiştir (Küçükbasmacı, 2021: 20-21).

Lisân ve kalem konusunun ele alınıp incelendiği eserlerden birisi de *Nakd-i Hâtir*'dir. *Nakd-i Hâtir*'in müellifi olan Abdurrahman Kâmil Efendi, uzun yıllar Amasya'da vaizlik ve müftülük yapmış; dinî ve ahlâkî konuları işleyen çok sayıda

eser kaleme almış bir ilim ve din adamıdır.¹ 1941 yılında doksan bir yaşında vefat ettiğinde hâlâ Amasya müftüsüydü. *Nakd-i Hâtır*'ı vefatından üç yıl önce 88 yaşında böyle bir meslekî birikimle kaleme almıştır.

Kâmil Efendi, bir din adamı olarak söz ve yazının önemine, özellikle sözün nasıl olması gerektiğine dair kaynaklarda ne görüp okuduysa muhtemelen bunları önce vaaz kürsülerinde halka anlatmış, sonra bu bilgileri kalıcı hâle getirmek için *Nakd-i Hâtır*'ı yazmıştır.

Eser üzerinde daha önce hiçbir çalışma yapılmamıştır. Eserin varlığından ilk söz eden, Kâmil Şahin'dir. O, eserin Amasya Bayezid Kütüphanesi 1708/1 numarada müellif hattı bir nüshasının olduğu (Şahin, 2013: 505) bilgisini vermektedir. Recep Orhan Özel ise eserin Millî Kütüphane 7956 numarada Risâle-i Mev'ize ismiyle ikinci bir nüshasının daha bulunduğunu (Özel, 2018: 51) ifade etmektedir.

Bu çalışmayla, *Nakd-i Hâtır*'ın Amasya Bayezid Kütüphanesi 1708/2 numaralı eserle karışmış bir vaziyette üçüncü bir müellif hattı nüshasının olduğu tespit edilmiştir. Makalede önce bu üç nüshanın değerlendirilmesi, sonra nüsha tavsifleri yapılmış, eserin adı ve yazılış sebebi, yazarın eserini yazarken yararlandığı kaynaklar hakkında bilgi verilmiş ve eser muhtevası açısından değerlendirilmiştir. *Nakd-i Hâtır*'dan alınan örnekler, birebir alıntı şeklinde yeni harfli metne aktarılmış olarak veya okurun metni daha kolay anlamasına yardımcı olmak amacıyla, gerekli görülen durumlarda, sadeleştirilerek verilmiştir.

Abdurrahman Kâmil Efendi, *Nakd-i Hâtır*'ı yazarken hiçbir başlık kullanmamış; konuları bölümlere ayırmamıştır. Bu çalışmada eserin muhteva değerlendirmesininin yapıldığı bölüme, ele alınan konulara göre başlıklar verilmiş ve konu bu başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Eserde şükür, lisân, kalem, doğru ve güzel konuşmanın faydaları, edep, istişare, ilim, akıl, tevazu, çalışmak, namus ve şerefın korunması gibi konular ayet, hadis, özlü sözler ve şiirler eşliğinde ele alınmaktadır.

1. Nakd-i Hâtır'ın Nüshaları ve Nüsha Tavsifleri

Nakd-i Hâtır'ın yazma eser kütüphanelerinde bilinen üç nüshası vardır. Bu nüshalardan biri Millî Kütüphane 7956 numarada *Risâle-i Mev'ize* ismiyle kayıtlıdır. Diğer iki nüsha, Amasya Bayezid Yazma Eserler Kütüphanesi 1708 numaralı yazma eserin içerisinde. Kütüphane kaydında bu yazmanın ilk eseri, 1708/1 numarayla *Nakd-i Hâtır* ismiyle kayıtlı iken 1708/2 numarada *Dürer-i Zebân* isimli bir eser ismi verilmektedir. Oysa bu yazmada *Dürer-i Zebân* isimli bir eser bulunmamaktadır. 84 sayfalık *Nakd-i Hâtır*'ın bitiminden üç sayfa sonra başlayan ve kütüphane kayıtlarına *Dürer-i Zebân* ismiyle giren bu eser, Hz. Muhammed'in hayatı ve üstün vasıflarını anlatan *Bülgatü'l-İhvân fî Efdaliyyeti Nebiyyi Âhir Zamân* isimli bir eserdir.

Kütüphane kayıtlarında ve kaynaklarda *Nakd-i Hâtır*'ın üçüncü nüshasından hiç söz edilmemektedir. Oysa *Nakd-i Hâtır*'ın 1708/2 numarada

¹ Abdurrahman Kâmil Yetkin Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. (Özel, 2018: 39-72).

yanlışlıkla *Dürer-i Zebân* ismiyle kayıtlı *Bülgatü'l-İhvân fî Efdaliyyeti Nebiyyi Âhir Zamân* isimli eserle iç içe girmiş, sayfaları birbirine karışmış üçüncü bir nüshası daha vardır. Sayfa numaraları verilmemiş olan bu iki eser, birbirine karışmış vaziyettedir. Bu çalışmayla *Nakd-i Hâtır*'ın bu üçüncü nüshası, diğer nüshalardan da yararlanılarak yeniden sıraya konmuş ve bu nüshaya sayfa numaraları eklenmiştir. Eserin bu üçüncü nüshasına, makalede Amasya Bayezid Kütüphanesi 1708 numaralı yazmadaki üçüncü eser olması sebebiyle tarafımızdan 1708/3 kayıt numarası ve A3 rumuzu verilmiştir.

Her üç nüshası da müellif hattı olan eserde yazar, nüshaları yazarken üslup, kelime tercihleri ve muhteva bakımından yeni tasarruflarda bulunmuş; eklemeler, çıkarmalar yapmıştır. Her üç nüshası da besmeleyle başlayan eserin geneline hakim olan bu farklılığı görmek açısından eserin her üç nüshasının ön sözünden alınan bölüm aşağıda verilmiştir:

“Hâlâ vilâyet-i Amasya’da müftîlik makâmında câlis. Ve dâ’imâ ezkiyâ ve üdebâ ile muvânis. Bâr-girân-ı iftâyî hâmil Mecdîzâde ‘Abdu’r-raḥmân Kâmil ki nûr-ı seyyidegân vaṭanıñ içlerinden turgunluk ve yorgunluk eserini imhâ ve kendilerine yalnızlık peygûlesini şahrâ kılmâğa bâdî ve her varağında şevkengîz ve ‘ibretâmîz sözlerden ḥazz-ı vâfir ve sūr-ı mütekâşir iktisâbına münâdî besbâse gibi nâfi’ bir kürrâse terkîm ve mûmâ-ileyhime taqdîm itmek (M/2) üzere tâb u tûvânımıñ kalmadığı bir zamân-ı şeyḥûḥatda derûn-ı elem meşḥûnumda deverân itmekte iken şu günlerde giceler biraz uzamağa başlayup tek ü tenhâ kaldığım zamân kalem-i şikeste-raḳamı der-dest iderek şu eşer-i mu’teberi ihtimâm ve mina’llâhi’t-tevfîk kelâm-ı selâmet-encâmını vird-i zebân iderek söze kıyâm eylerim.” (Yetkin, Milli Kütüphane: 7956: 1-2).

“Emmâ ba’du el-ḥamdü li’l-hâliki’l-feḥḥâr ve’ş-şâlâtü ‘ale’n-nebiyyi’l-muḥtâr ve ‘alâ âlihi ve aşḥâbihi’l-aḥyâr. Amasya vilâyetinde bâr-girân-ı iftâyî hâmil Mecdîzâde ‘Abdu’r-raḥmân Kâmil’dir ki nûr-ı seyyidegân vaṭanıñ içlerinden turgunluk ve fikirlerinden yorgunluk eserini imhâ ve kendilerine yalnızlık zaviyesini şahrâ kılmâğa bâdî ve her varağında şevkengîz ‘ibretâmîz sözlerden ḥazz-ı vâfir ve sūr-ı mütekâşir iktisâbına münâdî ‘asel-i muşaffâ gibi şifâ-baḥşâ ve meydân-ı vâsi’ gibi feraḥ-resâ Nakd-i Hâtır nâmlı bir kürrâseyi bi’t-terkîm mûmâ-ileyhime taqdîm itmek tâb ü tûvânımıñ kalmadığı zamân-ı pîrîde derûnumda deverân itmekte iken şu günlerde giceler biraz uzamağa başlayup tek ü tenha kaldığım zamân kalem-i şikeste-raḳamı der-dest iderek şu eşer-i mu’teberi taḥrîre ihtimâm ve mine’llâhi’t-tevfîk kelâm-ı selâmet-encâmını vird-i zebân iderek söze kıyâm eylerim.” (Yetkin, Amasya Bayezid:1708/1: 2).

“Ḥayru fâtiḥati’l-keḷâm, fâtiḥatü ḥayri’l-keḷâm, muḥtâru taḥiyyâti’l-enâm, taḥiyyâtü muḥtâri’l-enâm, ‘aleyhi ve ‘alâ eşḥâbihi’l-kirâm şalavâtu’llâhi’l-meliki’l-‘allâm. Ba’de-zâ Amasya vilâyetiniñ makâm-ı iftâsında câlis ve her dem üdebâ-yı ‘aşr ile muvânis. ‘Ulûm-ı mütedâvile vü ‘Arabîyyeyi hâmil Mecdîzâde ‘Abdu’r-raḥmân Kâmil’dir ki nûr-ı seyyidegân vaṭanıñ içerilerinden turgunluk ve fikrlerinden yorgunluk âşârını imhâ ve özlerine yalnızlık peygûlesini şahrâ kılmâğa bâ’ iş ü bâdî ve her varağında şevk-engîz, ‘ibret-âmîz sözlerden ḥaṭṭ-ı vâfir ve sūr-ı mütekâşir iktisâbına münâdî, ‘asel-i muşaffâ gibi şifâ-baḥşâ ve ezḥâr-ı bahâr-âsâ, ḥâtır-güşâ Nakd-i Hâtır fî Cilâ’-i ‘Aynı’n-Nâzır nâmlı bir risâle tertîb ü tanzîm ve üdebâ-yı ‘aşra taqdîm itmek, tâb u tûvânımıñ kalmadığı zamân-ı pîrîde içimde deverân itmekte iken yavaş yavaş günleriñ uzadığını ḡanîmet bilerek tek ü tenhâ kaldığım zamân kalem-i şikeste-raḳamı der-dest iderek şu güzel (A3/2) ü nâfi’ ve gönül ırlığını dâfi’ hikâye vü ebyât u cümel-i ḥikemiyyeyi ḥavî eşeri

taḥrîre í‘tinā’ ve mina’llāhi’t-tevfîk kelâm-ı selâmet-encâmını vird-i zebân iderek söze ibtidâ eyledim.” (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3).

Bu üç nüshadan Milli Kütüphane nüshası ile Amasya Bayezid Kütüphanesi 1708/1 nüshası kelime tercihi ve genişlik bakımından birbirine daha benzer niteliktedir. Bayezid Kütüphanesi 1708/3 numaralı nüsha, sonuna eklemeye yapılmış olması bakımından diğer iki nüshadan ayrılmaktadır. Ancak, 1708/2 numaralı *Bülgatü'l-İhvân Fî Efdaliyyeti Nebiyyi Âhir Zamân* isimli eserle iç içe girmiş, sayfaları birbirine karışmış olan bu en geniş nüshanın 1708/1 numaralı nüshadaki 16-33 arası sayfalar noksandır. Eserin bitiriliş tarihinin verilmemiş olması bakımından da Milli Kütüphane nüshasıyla Bayezid Kütüphanesi 1708/1 numaralı nüsha birbirine benzemektedir.

Nakd-i Hâtir'ın üç nüshasından sadece Amasya Bayezid Yazma Eserler Kütüphanesi 1708/3 numarada nüshanın ferağ kaydında eserin bitiriliş tarihi vardır. Kâmil Efendi, kesirle tarih düşürme metoduyla eserin bitiriliş tarihini şöyle vermektedir:

“Hünâ temmeti’r-risâletü’l-müsemmâtü Bi-Naḫdı’l-Hâtır fi yevmi’l-ḥamîs mine’l-‘öşri’t-tâsi‘ mine’s-südüsi’r-râbi‘ mine’n-nışfi’l-evvel mine’l-‘öşrü’s-sâbi‘ mine’l-‘öşri’s-sâdis mine’l-‘öşri’r-râbi ‘mine’l-elfi’ş-şânî mine’l-hicreti’n-nebeviyyeti ‘alâ şâhibihâ efdalü’t-tâḥiyyeti.” (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3: 143).

Kesirlerle düşürülen bu bilmeceli tarihin çözümlemesi² şu şekildedir:

‘Mine’l-elfi’ş-şânî mine’l-hicreti’n-nebeviyyeti: Hicretin ikinci bin yılının³ (1001-2000:1).

Mine’l-‘öşri’r-râbi: Dördüncü onda birinin (301-400: 3).

Mine’l-‘öşri’s-sâdis: Altıncı onda birinin (51-60: 5).

² Kesirlerle tarih düşürme, “Bir eserin bitiş veya yazılış tarihini, 1/2, 1/3, 1/4 gibi kesirler kullanarak küçükten büyüğe doğru sıralanan zaman parçalarıyla bilmeceli bir tarzda ifade etme biçimidir (Yıldırım, 2016: 78). Bu tarz tarih düşürmeye Arif Yıldırım, “Kesirlerle Bilmeceli Tarih” (Yıldırım, 2016: 76), Esad Coşan, “Bilmeceli Tarih” (Coşan, 1975: 55) Sedat Akay ise “Bir Garip Bilmeceli Kesirlerle Tarih” Akay, 2023: 712) adını vermektedir. *Nakd-i Hâtir*'ın ferağ kaydındaki kesirlerle düşürülen bu bilmeceli tarihin çözümlemesinde, Sedat Akay'ın “Yazma Eserlerin Ferağ ve İstinsah Kayıtlarında Görülen Bir Garip Bilmeceli Kesirli Tarih” isimli makalesinden (Akay, 2023: 712-729) yararlanılmıştır.

³ Kesirle düşürülen tarihin çözümlemesinde verilen tarihin birler, onlar yüzler ve binler basamağının ilk rakamları dikkate alınır. “Hicretin ikinci bin yılı” ile kastedilen 1001-2000 yılları arası olup henüz ikinci bin yıl başlamadığı için binler basamağının 1'i alınır. Yüzler basamağının dördüncü onda biri” 301-400 yılları arasını kapsar. Aynı metotla yüzler basamağındaki 301'in 3'ü alınır. “Altıncı onda bir” onlar basamağının 51-60 arası rakamlarını içerir ve onlar basamağındaki 51'in 5'i alınır. Birler basamağı 1-10 arası sayıları ihtiva eder. Birler basamağının “yedinci onda biri” 7 rakamına karşılık gelir. Bütün bu basamaklardaki tespit edilen rakamlar sırasıyla yazıldığında düşürülen tarih ortaya çıkar. Buna göre *Nakd-i Hâtir* hicri 1357 tarihinde yazılmıştır. Sıra eserin yazıldığı ay ve günü belirlemeye gelmiştir. Yazar eserini “ilk altı ayın dördüncü altıda birinin dokuzuncu onda birinde” yazdığını ifade etmektedir. Buna göre eserin yazılış ay ve gününü belirlerken önce hicri ayların ilk altı ayında aramak gerekmektedir. İlk altı ayın dördüncü altıda biri, hicri ayların 4'üncü ayı demektir ki bu da Rebîü'lâhır ayıdır. Sıra günü belirlemeye gelmiştir. “Dokuzuncu onda bir”, ayın 9'uncu gününe karşılık gelmektedir. Buna göre eser, hicri 1357 Rebîü'lâhır ayının 9'uncu günü tamamlanmıştır.

Mine'l-‘ öşri’s-sâbi‘ : Yedinci onda birinin (1-10: 7). (Yıl:1357).

Mine’n-nışfi’l-evvel: İlk altı ayının (1-6).

Mine’s-südüsi’r-râbi‘ :Dördüncü altıda birinin (4. ayının, Rebü’lâhır ayının).

Mine'l-‘ öşri’t-tâsi‘ : (Dokuzuncu onda birinin (9. günü).

Fî yevmi’l-ḥamîs: Perşembe günü.

Hicrî 9 Rebü’l-âhır 1357 Perşembe⁴/ 8 Haziran 1938 Çarşamba.

Eserin ön sözünde ve ketebe kaydında verilen yukarıdaki bilgilere göre Abdurrahman Kâmil Efendi *Nakd-i Hâtır*’ın son nüshası olduğu düşünülen Bayezid Kütüphanesi 1708/3 numaralı nüshasını havaların ısınıp günlerin uzamaya başladığı Nisan-Mayıs aylarında yazmaya başlamış ve 8 Haziran 1938 Çarşamba günü 88 yaşında tamamlamıştır.

Nakd-i Hâtır’ın muhteva incelemesinde, en son ve en geniş nüsha olması sebebiyle 1708/3 numaralı nüsha esas alınmış; nüshanın noksan olan bölümlerinin değerlendirilmesinde Bayezid Kütüphanesi 1708/1 numaralı nüshadaki 16-33 arası sayfalardan yararlanılmıştır.

1.1. Nüsha Tavsifleri

1.1.1. M Nüshası: Milli Kütüphane, nr.7956.

58 varaktan oluşan nüsha, Milli Kütüphane 7956 numarada *Risâle-i Mev’îza* ismiyle kayıtlıdır. Nüsha, besmeleden sonra yazarın kendisini tanıttığı şu cümle ile başlamaktadır:

“Ḥalâ vilâyet-i Amasya’da müftîlik maḳâmında câlis ve dâ’imâ ezkiyâ ve üdebâ ile muvânîs. Bârgerân-ı iftâyî ḥâmil Mecdîzâde ‘Abdu’r-raḥman Kâmil.”

Nüsha, hamd ifadesinden sonra şu cümleyle bitmektedir:

“Lehü’l-ḥamd. Burada sâk mesâk kelâma fi’l-ḥâl iḥtimâma encâm virildi. Kârî-i kirâmdan maḳlûb bu pîr-i za’îfi du’â ile yâd eylemekdir.”

Nüsha, 140x90-117x60 mm ölçülerindeki çizgili defter kâğıdına siyah mürekkeple rik’a hatla 17 satır olarak yazılmıştır. Sol kapak eksik, sırtı siyah meşin, sağ kapak desenli kâğıt kaplı, şirazesı dağınık, yıpranmış, mukavva bir cilt içerisindedir. Alıntı ayet, hadis, söz ve beyitlerin üstleri kırmızı çizgili olup yapraklar rutubet lekeliştir.

Müellif hattı olan nüshanın yazılış tarihine dair bir bilgi yoktur. Nüshanın zahriyesinde “Satı, 05.12.1994, Şahin Kitabevi, Ankara” ibaresi bulunmaktadır. Bu bilgiden anlaşıldığına göre nüsha, ailenin kitaplarını satın alan Kâmil Şahin tarafından 1994 yılında Milli Kütüphaneye satılmıştır.

⁴ *Nakd-i Hâtır*’ın 1708/3 numaralı nüshasının ferağ kaydında, “fi yevmi’l-ḥamîs” yani perşembe günü bitirildiği kayıtlıdır. Oysa hicrî 9 Rebü’l-âhır 1357 tarihi, miladi 8 Haziran 1938 Çarşamba gününe karşılık gelmektedir. Eserini 9 Rebü’l-âhır’da bitiren müellifin eserin bitiş gününü çarşamba yerine perşembe olarak vermesi ya akşamın belirli bir vaktinden sonra diğer günün başladığını varsaymasından veya hesap hatasından kaynaklanmış olabilir.

1.1.2. A1 Nüshası: Amasya Bayezid Yazma Eserler Kütüphanesi, 1708/1.

Kütüphane kayıtlarında nüshanın 120 yaprak olduğu ifade edilmektedir. Oysa, nüshaya sayfa numarası verilmiş olup 84 sayfadan oluşmaktadır. Nüsha, besmeleden sonra Allah'a hamd ve Resulullah'a duadan sonra yazarın kendini tanıttığı şu cümle ile başlamaktadır:

“Emmā ba‘dü el-ḥamdü li‘l-ḥālikı‘l-feḥḥār ve‘ş-şālātü ‘ale‘n-nebiyyi‘l-muḥtār ve ‘alā ālihi ve aṣḥābihi‘l-aḫyār. Amasya vilayetinde bārgerān-ı iftāyı ḥāmil Mecdizāde ‘Abdu‘r-raḥman Kāmil.”

Nüsha, Nef‘î'nin şu beytiyle bitmektedir:

‘Aḳla maḡrūr olma Eflātün-ı vaḳt olsañ daḡı

Bir edīb-i kāmili gördükde tıfl-ı mekteb ol

Nüsha, 204x150-170x110 mm çapındaki mavi ve kırmızı cetvelli, sarı renkli, ince çizgili kâğıda siyah mürekkeple rik'a hatla 19 satır olarak yazılmıştır. Karton kapakla ciltlidir. Nüshanın bulunduğu bölümde herhangi bir kopukluk yoktur. Alıntı ayet, hadis, söz ve beyitlerim üstleri kırmızı çizgilidir. Müellif hattı olan nüshanın yazılış tarihine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

1.1.3. A3 Nüshası: Amasya Bayezid Yazma Eserler Kütüphanesi, 1708/3.

Kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında *Nakd-i Hâtır*'ın bu nüshasına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Amasya Yazma Eserler Kütüphanesi 1708/2 numarada yanlışlıkla Dürer-i Zebân ismiyle kayıtlı *Bülğatü'l-İhvân Fî Efdaliyyeti Nebiyyi Âhir Zamân* isimli eserle iç içe girmiş, sayfaları kopmuş, birbirine karışmış vaziyettedir. Eserin en geniş ve en son nüshasıdır. Ne yazık ki 1708/1 numaralı nüshanın 16-34 sayfaları arasındaki bölüm, bu nüshada noksandır. Sayfa veya varak numarası verilmemiş olan nüsha, noksan bölüm hariç 143 sayfadır.

Nüsha, besmele ve Resulullah'a duadan sonra yazarın kendini tanıttığı şu cümle ile başlamaktadır:

“Ḥayru fātihatı‘l-keḷām, fātihatü ḡayri‘l-keḷām, muḥtāru taḡiyyāti‘l-enām, taḡiyyātü muḡri‘l-enām, ‘aleyhi ve ‘alā eṣḥābihi‘l-kirām ṣalavātu‘llāhi‘l-meliki‘l-‘allām. Ba‘de-zā Amasya vilāyetiniñ maḡām-ı iftāsında cālīs ve her dem üdebā-yı ‘aşr ile muvānis. ‘Ulüm-ı mütedāvile vü ‘Arabiyyeyi ḡāmil Mecdizāde ‘Abdu‘r-raḡmān Kāmil.”

Müellif hattı olan nüsha, yazarın eserini bitiriş tarihini verdiği şu bilmeceli, sanatlı feraḡ kaydıyla bitmektedir:

“Hünā temmeti‘r-risāletü‘l-müsemmātü Bi-Naḡdı‘l-Ḥātır fi yevmi‘l-ḡamīs mine‘l-‘öşri‘t-tāsi‘ mine‘s-südüsi‘r-rābi‘ mine‘n-nıṣfi‘l-evvel mine‘l-‘öşrü‘s-sābi‘ mine‘l-‘öşri‘s-sādis mine‘l-‘öşri‘r-rābi ‘mine‘l-elfi‘ş-şānī mine‘l-hicreti‘n-nebeviyyeti ‘alā ṣāhibihā efdālü‘t-taḡiyyeti.”

Nüsha, 204x150-153x110 mm çapındaki gri ve kırmızı cetvelli, sarı renkli, ince çizgili kâğıda siyah mürekkeple ve rik'a hatla 16, 17, 18 satır karışık olarak yazılmıştır. Kapak karton ciltlidir. Alıntı ayet, hadis, söz ve beyitlerin üstleri kırmızı çizgilidir.

2. Eserin Adı ve Yazılış Sebebi

Yukarıda nüsha tavsifleri verilen eser, üç nüshasının üçünde de farklı isimlerle anılmaktadır. Abdurrahman Kâmil Efendi, en eski nüsha olduğu düşünülen Millî Kütüphane nüshasında bir *Kürrâse* yazdığını (Yetkin, Amasya Bayezid:7956:1) söylemekte ve *Nakd-i Hâtır* isminden hiç söz etmemektedir. Amasya Bayezid Yazma Eserler Kütüphanesindeki 1708/1 numaralı nüshanın ön sözünde ise *Nakd-i Hâtır* nâmlı bir kürrâse⁵ kaleme aldığını (Abdurrahman Kâmil, 1708/1: 2) ifade etmektedir. 1708/3 numaralı nüshanın ön sözünde, *Naqd-ı Hâtır fî Cilâ'î 'Aynı'n-Nâzır* nâmlı bir risâle yazdığını (Abdurrahman Kâmil, 1708/3) söyleyen yazar, aynı nüshanın son bölümünde ise “*Nakd-i Hâtır* nâm risâlemiz burada tamamlandı.” (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3: 130) demektedir.

Kürrâse, el ile yazılan kitabın sekiz sayfadan ibaret olan be-her cüzü (Şemseddin Sami, 1317: 1154), yazma kitaplarda forma (Parlatır, 2006: 950) anlamlarına gelmektedir. Yazar, küçük bir risale yazma niyetiyle başladığı eserine, ilk nüsha olan M nüshasında *Kürrâse* adını vermiş; ikinci nüsha olan 1708/1 numaralı nüshada *Nakd-i Hâtır* isimli bir risale yazdığını ifade etmiştir. En son yazılan ve sonuna eklemeler yaptığı en geniş nüsha olan 1708/3 numaralı nüshada ise eser adı iki yerde geçmektedir. Bu nüshanın ön sözünde *Naqd-ı Hâtır Fî Cilâ'î 'Aynı'n-Nâzır* adı verilen eser, nüshanın sonunda ise *Nakd-i Hâtır* adıyla anılmaktadır. Bu bilgilere göre eserin adı kısaca *Nakd-i Hâtır*'dır. Abdurrahman Kâmil Efendi, uzun ömrü boyunca edindiği bilgi ve tecrübe ışığında kaleme aldığı eserine, gönül incileri, gönülden süzülenler ve kalbe doğan kıymetli bilgi anlamlarına gelen *Nakd-i Hâtır* adını vermiştir.

Abdurrahman Kâmil Efendi'ye göre ülke yorgunluk ve fikrî durgunluk içindedir. Kendisi ihtiyardır. Bahar gelmiş, günler uzamaya başlamış, evde yalnız kalmaktadır. Yazar, günlerin uzamaya başladığı ve evde yalnız kaldığı bu günleri fırsat bilerek hem kendi gönül darlığını gidermek hem de ülke insanını yalnızlık köşesinden çıkarmak için her sayfasında huzur, neşe ve ibret verici hikâye, beyit ve sözlerden oluşan bu eseri yazmış ve asrın ediplerine takdim etmiştir. Öyle ki bu eser, saf bal gibi şifa bahşedici, bahar çiçekleri gibi gönül açıcıdır (Yetkin, Amasya Bayezid:1708/3: 1-2).

3. Eserin Kaynakları

Abdurrahman Kâmil Efendi, eserini yazarken bazen verdiği bilgilere kaynak göstermiş bazen de kaynak göstermeksizin “Bu konuda dinmişdir, yine dinmişdir, dinilmişdir, yine dinilmişdir, dimişlerdir, yine dimişlerdir, ve dahi dinilmişdir, bazı hükemâ dimişlerdir ki, büyükler dimişlerdir ki” gibi kalıp ifadeler kullanmıştır. Kâmil Efendi, konuya uygun olarak çok sayıda Arapça, Farsça ve Türkçe beyitlerden yararlanmış; fakat bu beyitlerin kime ait olduğunu bir iki istisna dışında vermemiştir.

Nakd-i Hâtır'da ismi geçen kaynaklara bakıldığında, çoğunun klasik Sünnî İslam geleneğinin beslendiği eserler olduğu görülmektedir. Muhtemelen Kâmil Efendi, vaizlik ve müftülük yıllarında halka hitap ederken cemaatini etkileyebilmek

⁵ Abdurrahman Kâmil Efendi, A1 nüshasında derkenar bilgisi olarak kürrâseyi şöyle tanımlamaktadır: “Kâfiñ zammı râ'nîñ teşdidiyle bir cüz dimekdir (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/1: 2).

için bu eserlerdeki hikâye tarzı metinlerden yararlanmış olmalıdır. Özellikle doğru ve güzel konuşmanın fayda ve zararları konusunda, bu kaynaklardaki hikâyelerden çokça yararlanmışır.

Nakd-i Hâtir'da en fazla adı geçen ve yararlanılan kaynak, Sa'dî'nin *Bostân ve Gülistân*'ıdır. Bunun dışında, İsmâil Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) *Rûhu'l-Beyân*'ı, Demîrî'nin (öl.808/1405) *Hayâtü'l-Hayevân*'ı, İbn Hallikân'ın (ö. 681/1282) *Vefeyâtü'l-A'yân*'ı, Süleymân Cemel'in (öl.1204/1789) *Celâleyn Tefsiri Hâşiyesi*, Celâlü'd-din Suyûtî'nin (öl. 911/1505) *Evâ'il'i*, Bâkî'nin (öl.1008/1600) *Divân*'ı, Şeyhülislam Mekki Mehmed Efendi'nin (ö. 1212/1797) *Divân*'ı, Mevlânâ'nın (öl. 672/1273) *Mesnevî'si*, Zemahşerî'nin (öl. 538/1144) *Keşşâf*'ı, Kudâî'nin (ö.454/1062) *Şihâbu'l-Ahbâr*'ı, Mütercim Âsım Efendi'nin (öl. 1235/1819) *Kâmûsu'l-Muhîr Tercümesi*, Bahâeddîn el-Âmilî'nin (öl. 1031/1622) *Mihlâl*'ı, *Nakd-i Hâtir*'da kaynak olarak ismi geçen eserlerdir.

Eserde çok sayıda hadis ve Hz. Ali'den özlü söz vardır. Bu hadislerin ve sözlerin hangi kaynaktan aldığına dair bir bilgi yoktur.

4. Eserin Konusu

Allah'ın insanlara bahsettiği en önemli iki nimet, lisân ve kalemdir. Eserin konusu işte bu iki nimetin önemi, üstün ve zayıf yönleridir. Abdurrahman Kâmil Efendi eser boyunca bu iki nimetin önemini okuyucuya ayetler, hadisler, hikâyeler, Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler ve özlü sözler eşliğinde anlatmaktadır. Yazar, eserde Arapça ve Farsça metinlerin önce orijinalini sonra anlamlarını vermekte daha sonra da bunları açıklamaktadır.

Abdurrahman Kâmil Efendi, eserinde *lisân* kelimesini *konuşma-sözlü anlatım*, *kalem* kelimesini ise *yazma-yazılı anlatım* karşılığında kullanmıştır. Dolayısıyla makalede de bu kelimeler sözü edilen anlamlarıyla değerlendirilmiştir.

Abdurrahman Kâmil Efendi'ye göre Allah, insanlara meramlarını ifade etmek ve iletişim kurmak için iki vasıta vermiştir. Bu iki vasıtanın birisi lisân diğeri kalemdir. Muhatap hazır ise lisân, muhatap gaipse yani karşıda yoksa kalem vicdana tercümanlık eder. Bu iki iletişim vasıtası Allah'ın kadri bilinmez, şükürü ödenmez nimetlerindendir. Lisân nimetinin kıymetini, konuşmaktan mahrum olup işaretlerle duygularını ifade etmeye çalışan; ancak bir türlü bunu başaramayan çaresizler bilir. Nitekim “Bîmâr hâlini yine bîmar olan bilir.” denilmiştir. Karın kıymeti yazın, nârın kıymeti kışın bilindiği gibi diğer ilâhî nimetlerin kıymeti de yokluklarında fark edilir ve bilinir. Allah göstermesin iyi bir kâtibin elinde titreme hâsil olsa yazmanın kıymetini kâtibin bileceği gibi nefes alıp veremeyen kimsenin kıymetini boğazına lokma takılıp nefes alıp veremeyen kimse bilir (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:2).

4.1. Şükür

Eserde ele alınan ilk konu şükürdür. Kâmil Efendi'ye göre insan, kendisine bahşedilen sınırsız nimetler için bütün ömrünü şükürle geçirse yine de şükürü eda etmiş olamaz. Yazar, şükür konusundaki görüşlerini Şeyh Sa'dî'nin *Bostan ve Gülistan* isimli eserlerinden hareketle şöyle anlatmaktadır:

Şeyh Sa'dî, *Gülîstan* isimli eserinde şükür konusunda “Her nefesî ki fûrû mî-reved mümîdd-i hayâtest. Ve çun ber-mî âyed müferrih-i zât. Pes der-her nefesî du ni‘met mevcûdest. Ve ber-her ni‘meti şükri vâcib” buyurmuştur. Yani “Her soluk ki insana iner, insana hayat verir ve dışarı çıktığında kişiye ferah, sevinç bahşeder. Öyleyse her iki soluktan ibaret olan bir nefeste iki nimet bulunur ve her nimete bir şükür vaciptir.” demektir.

Bir nefes, iki soluktan ibarettir ve bir nefese iki şükür vaciptir. Binaenaleyh bütün vaktimizi şükre harcasak ancak bir nefesin şükürünü ifa etmiş olabiliriz. Göz, kulak, dil, dudak, el, ayak nimetlerinin şükürünü ifaya hiç müsait bir vakit yoktur.

Halbuki “Şükürü külli ni‘meti innemâ yecibü bi-cinsihî ke-şükri ni‘meti’l-lisân bi’l-lisân ve şükri selâmeti’l-‘azâ bi’l-hizmeti ve şükri’l-mâli bi-def‘i ba‘zihî ile’l-fuğarâ’i” buyurulmuştur. Yani “Her nimetin şükürü cinsi ile vaciptir. Ağzımızdaki lisânın şükürü lisân ile olur. O da Allah Teâlâ’yı tevhid ve takdis ile olur. Organlarımızın sağlığı yani gözün görmesi, kulağın işitmesi, elin tutması, ayağın yürümesi birer nimettir.”

Kâmil Efendi’ye göre bütün bu sınırsız nimetlerin şükürü ancak ilahî emirleri en güzel şekilde ifa etmekle mümkündür. Ne kadar uğraşılırsa uğraşılınsın bu nimetlerin şükürü eda edilemez. Bu sebeple kul şükür için ibadeti yeterli görmez, ibadetindeki kusuru için yalvarır, af diler. Zira âsîler gûnahtan tövbe ederler. Ârifler ibadetten istiğfar ederler. Âbidler ibadetinin mükâfatını isterler. Zira Allah’ın hâlıkıyyet ve râzıkıyyetine layık bir amel yoktur. Bu nimetlerin şükürüne de kimse kadir değildir. İbadetlerle bu nimetlere karşı lazım gelen şükürün ancak yüzde biri yerine getirilmiş olur. Dil, hamd içindir. Hakşinas olan kimse onunla gıybet etmez. Kulak bühtan, iftira gibi kötü sözleri dinlemek için değil, Kur’an ve nasihat dinlemek içindir. İki göz, kardeşinin ayıbını görmek için değil, Cenâb-ı Hakk’ın güç ve kudretini görmek içindir.

Bütün bu sebeplerle, yaratıcının bahşettiği bu sonsuz nimetler karşısında hakiki manada şükür mümkün değildir. Gerçek şükür için en güzel çare, insanoglunun acizliğini ifade ederek “Allah’ım! Seni tüm noksan sıfatlardan tenzih ederiz ki sana hakkıyla şükredemedik.” diyerek yalvarmaktır (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:3-8).

4.1.1. Dilin Şükürü-Tesbîh

Tesbîh, Allah’ı takdîs ve tenzîh etme, onun her türlü kusurdan ve noksandan uzak olduğunu dile getirme anlamına gelmektedir. Abdurrahman Kâmil Efendi, şükür kavramını ele alırken “Dilin şükürü Allah’ı tesbîhle başlar” diyerek dil ve şükür konusunda şu bilgileri vermektedir:

Kainattaki her şey Allah’ı zikir eder. Eşyânîñ tesbîhi “Sübhâna’llâhi ve bi-hamdihi”dir. Yaş ot ve yaş ağacın kesilmesi bu sebeple mekrûhtur. Kabir üzerine fidan dikilmesi, fidanın salınarak Allah’ı tesbîh ettiği ve ölünün o zikirle huzur bulduğu inancına dayanmaktadır. Rivayete göre Peygamberimiz, “Kabrinde yatan iki meyyitin azap içinde olduklarını gördüğünde bir yaş hurma budağı getirtip ortasından ikiye bölmüş ve yarısını birisinin yarısını diğerinin kabrine dikip, bunlar yaş olduğu müddetçe tesbîh ederler de meyyitlerin azapları hafifler.” buyurmuşlardır. Kısaca her şey Allâh Zülcelal Hazretlerini tesbîh eder ve bunda

şüphe yoktur. Ârifler eşyanın tesbîh ettiğini bilirler amma gâfiller bunu idrakten uzaktırlar.

Allah Te'ala Hazretleri, kullarına ihsan buyurduğu nimetlerden bazısını ve bu nimetlere şükürün vacip olduğunu ifade için “Elem nec' al lehü 'ayneyni ve lisānen ve şefeteyn (Beled 90/8)” buyurmuşlardır. Yani “Ben lütuf ve keremimle insanlara iki göz verdim.” Onları açıp semaya baktıklarında şu kadar bin senelik mesafede bulunan güneşi, ayı ve yıldızları görürler ve bu gözler ile zararlı ve faydalı, güzel ve çirkin, beyaz ve siyahı ayırırlar. Ve onlara lisân verdim ki onunla içlerinde gizli olan şeyleri ifade ederler.

Sadece Allah'a şükür demek, şükür müdür? Hayır, şükür “Şarfü'l-'abdi cemî' a mâ'ü n'ime'llāhu lehü ilā mā huliķa lehü” tarifine uygun olmalıdır. Yani Allah Te'âlâ Hazretlerinin kullarına verdiği nimetleri ne için yaratılmışlarsa ona uygun kullanmaktır. Gusül, abdest, namaz, oruç zekât gibi farzları kusursuz eda etmekle, ancak üzerimize lazım olan şükürün binde birini yerine getirmiş oluruz (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:10-14).

4.1.2. Malın Şükürü

Yazara göre malın şükürü, içinde yaşayıp para ve mülk edindiğimiz vatanımızın kalkınması için kazancımızı harcamak; dul, yetim ve fukaraya yardım etmekle olur. Bu konu eserde çeşitli hikâyelerle somutlaştırılarak anlatılmaktadır. Bu hikâyelerden biri şöyledir:

Rûhu'l-Beyân'da anlatılan bir rivayete göre Hz. Ali soyundan bir hanım, üç kızıyla içinde bulunduğu fakr u zaruret sebebiyle erzak toplamak için yola çıkar. Semerkant'a geldiğinde kızlarını bir mescide bırakarak onlara nafaka temini için valinin huzuruna çıkar ve valiye “Hz. Ali soyundan olup zaruret sebebiyle üç kızımıyla vilayetinize geldim. Kızlarımı bir mescide bırakarak bir gecelik nafaka temini için huzurunuzdayım.” der. Vali, “Senin Hz. Ali soyundan olduğuna şahit var mıdır?” der. Kadın, “Ben garip bir kadını. Beni bu diyarda tanıyan yoktur. Nasıl şahit getireyim?” der. Bu cevabı duyan vali, yüzünü pencereye çevirir. Kadın, ümitsiz ve hüznü bir şekilde makamdan ayrılıp giderken yolda büyük bir mağaza ile karşılaşır. Meğer bu mağaza beldenin erzak müteahhidi bir Mecusi'ye aitmiş. İçeri girip hâlini arz eder. Mecusi derhal talimat vererek kızlarını aldırır ve kızlarıyla birlikte onları konağında misafir eder.

Vali o gece rüyasında, kıyamet gününde Hz. Muhammed'in Livaü'l-hamd adı verilen sancağı altında oturduğunu ve yanında da yeşil zümrüden yapılmış bir saray olduğunu görür. Hz. Muhammed'e “Bu saray kimindir? Yâ Resulallah!” diye sorar. Hz Muhammed, “Muvahhid bir müminindir.” buyurur. Vali, “Bendeniz de mümin ve muvahhidim.” der. Hz. Muhammed, “Senin mümin ve muvahhid olduğuna şahit var mıdır?” diye sorar. Vali korkuyla uyanır ve hanıma sorduğu soru aklına gelir. Dövünerek ağlamaya başlar ve hanımın bulunup getirilmesi için talimatlar verir. Kadının beldenin müteahhitlerinden bir Mecusi'nin konağında olduğu öğrenilir ve Mecusi konağa getirilir, kadın Mecusi'den istenir. Mecusi bu teklifi kabul etmez. Vali, “Sana bin dinar vereyim bu hanımı konağa gönder.” der. Mecusi, “Veremem. Ben o hanımın sayesinde İslam ile müşerref oldum. Gördüğün saray bize verildi.” der. İşte bir gecelik nafaka bedelinde rüyada gördüğü saraya

sahip olacakken, bin dinar vermeyi taahhüt ettiği hâlde saraya kavuşamayan valinin hâli budur.

Kalp gözü açık olan basiret sahipleri, kendilerine bahşedilen ilâhî nimetlere hakkıyla şükürden âcizliklerini ifade ederek ikram ve ihsan sahibi Allah'tan bağışlanmalarını dileyip “Sübhâneke mâ şekernâke hağğa şükrike” (Allah'ım! Seni tüm noksan sıfatlardan tenzih ederiz ki sana hakkıyla şükredemedik.) diyerek yalvarırlar (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:18-20).

4.2. Lisân-Dil

Abdurrahman Kâmil Efendi, lisân konusunu ele aldığı bu bölümde önce lisân kavramı ve lisânın önemi üzerinde durmakta, sonra lisânın fayda ve zararlarını örneklerle anlatmaktadır.

Konuşma ve iletişim vasıtası olan dil, sıradan bir et parçasıysa da Allah, sonsuz kudretiyle ona öyle bir yetenek vermiştir ki ağzın içinde hareket ettikçe, seslerin çıkış noktalarına dokundukça, lazım olan ses ve sözleri muntazam bir şekilde çıkartarak istenen manayı hayret verici bir güzellikte ifade eder. İşte dilin bu hayret verici gücünü ifade için ümmetin ârifleri “Sübhâne men entağa kıı'ate laħmin” (Bir et parçasını konuşturan Allah'ı tenzih ederim.) diyerek şanı yüce yaratıcıyı tazimle anmışlardır (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:20).

Abdurrahman Kâmil Efendi'ye göre Allah'ın insanlara en büyük ihsanı, diğer varlıklardan farklı olarak konuşma yeteneğini vermiş olmasıdır. Aynı zamanda şair olan Abdurrahman Kâmil Efendi, yalnızca insana bahşedilen bu nimetle ilgili görüşlerini şu şiirle belîğ bir şekilde ifade etmektedir:

Nuğ ile mümtâzdır hayvândan nev^c-i beşer
Nuğı olmayan kişiden alınur mı bir haber
Söylemezse tûî kuşu ters oñat bir kaç kelâm
Kim dehânına aniñ vaz^c eyler âyâ bir şeker
Dâne-i dârü virürler bülbüle akşam şabâh
İtdigiyçün hoş terennüm her gice vaqt-ı seher
Bir kamışken buldı dergehlerde ney haylî şeref
Olmasaydı hoş şadâsı olmaz idi mu^c teber
Virmedi dil bir kimesne şüret-i menküşeye
Çünkü anda hiç bulunmaz nuğdan aşla eşer
(Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:21).

4.2.1. Güzel Sözün Faydaları, Çirkin Sözün Zararları

Yazar, dilin insan için öneminden sonra sözün nasıl olması gerektiğini, güzel sözün faydalarını, kötü sözün zararlarını tarihî kıssalarla anlatmaktadır. Ona göre söz, bal gibi tatlı olmalı. Soğan gibi acı olmamalıdır. Zira tatlı söz söyleyeni ya ikram sahibi yapar ya idamdan kurtarır. Acı söz ise bazen sürgüne bazen idama sebep olur.

4.2.1.1. Güzel Söz İnsanı İkrâm ve İhsan Sahibi Yapar

Eserde Abdurrahman Kâmil Efendi, güzel sözün insanı ihsana ve ikrama kavuşturduğuna dair çok sayıda hikâye ve olay anlatmaktadır. Bu hikâye ve olaylardan ikisi örnek olarak aşağıda verilmiştir.

Bahçelerin yeşerip ağaçların rengârenk çiçekler açıp taze gelin gibi salındığı bahar mevsiminde, insanların bağ ve bahçelere giderek bu güzel çiçekleri görmesi ve koklaması güzel âdetlerdendir. İşte böyle bir bahar gününde Acem meliklerinden Nûşirevân hava almak için mart ayının sonlarında, güneşin bulutun arkasına saklandığı bir günde:

Hevâ-yı sünbülîde seyr-i sünbülzâr a' lādır
Zemîni âsmânî gösterir özge temâşâdır

beytinin manasına uygun bir şekilde bağ ve bahçelerde gezerken hurma fidanı diken bir ihtiyarla karşılaşır. Nûşirevân, adamın bu yaşta hurma fidanı dikmesine şaşırarak “Ey ihtiyar! Bu diktiğin fidanın meyvesini yemeyi ümid ediyor musun? Zira senin yaşın kemal bulmuş. Bu fidan kısa sürede meyve vermez.” der. İhtiyar cevaben, “Ey melik! Geçmişler dikmiş, biz yiyoruz. Biz dikeriz, çocuklarımız ve torunlarımız yer.” deyince, Nûşirevân bu cevaptan hoşlanır ve ihtiyara bin dinar verilmesini emreder. İhtiyar bin dinarı alır ve “Ey melik! Bu diktiğim fidan çok çabuk ürün verdi.” der. Bu cevap da Nûşirevân'ın hoşuna gider ve ihtiyara bin dinar daha verilmesini emreder. İhtiyar bu bin dinarı da alır ve “Hurma ağaçları senede bir defa meyve verirken benim diktiğim fidan senede iki defa meyve verdi.” der. İhtiyarın bu cevabı, Nûşirevân'ın daha çok hoşuna gider ve ihtiyara bin dinar daha verilmesini emreder ve oradan ayrılır (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:24-25).

Mısır meliklerinden biri, devrin şairlerini sarayına davet eder. Tellallar etrafa dağılıp şairleri toplayarak saraya getirirler. Elinde bir testi ile suya giden fakir bir şair de durumu fark eder ve şairlerin arasına karışarak saraya gider. Şairler sırayla şiirlerini okurlar, melik de şiirlerin derecesine göre şairlerin her birine ikram ve ihsanda bulunur. Bu esnada melik, üzerinde eski elbisesi, elinde testisi ile fakir şairi görünce, “Sen kimsin, hacetin nedir?” diye sorar. Fakir şair, “Şairleri, zatalinizin cömertlik denizinden tertemiz su almaya gittiklerini görünce, şu küçük testi ile ben de aralarına karışıp yüce huzurunuzda geldim.” anlamına gelen şu beyti okur:

*Velemmâ ra `eytü`l-ķavme şeddü riķâlehüm
İlâ bahrike`t-ķâmî eteytü bi-cerratî*

Melik hazretleri beyti işitince, “Şu şairin testisini altın ve gümüşle doldurun.” fermanını verir. Huzurda bulunanlardan bazıları haset edip “Bu adam mecnun bir fakirdir. Bu malın kıymetini takdir edemez, israf eder.” derler. Melik hazretleri, “Benim ona verdiğim onun malıdır. Herkes mülkünde istediği gibi tasarruf eder.” buyurur. Fakir şair, saraydan çıkarken kendisine verilen altın ve gümüşü saray ağalarına dağıtarak saraydan eli boş ayrılır. Durum melike haber verilir. Melik şairin saraya çağırılması talimatını verir. Fakir şair huzura çıktığında melik, “O kadar altın ve gümüşü kendine ve hane halkına harcayasın diye verdim. Meğer dedikleri gibi divaneymişsin. İhtiyacı olmayan saray halkına o kadar altın ve

gümüşü dağıtıp eli boş bir şekilde eve dönülür mü?” diye kırıncı sözler söyler. Şair hemen şu beyti okur:

*Yecūdū ‘aleynā el-ḥayyirūne mālehüm
Ve naḥnu bi-māli’l-ḥayyirīne necūdū*

(Lütufların en güzelinin sahibi bize ihsan buyurur. Biz de onların keremleri ile cömertlik yaparız.) Melik, “Şu fakirin testisini on kere doldurun.” diye talimat verir. Şair “el-Ḥasenetü bi-‘aşri emşālihā” (İyiliklere on misli karşılık verilir.) diyerek melikin huzurundan çıkar. O kadar şöhretli şairin yazdıkları kasideler karşılığında en yükseğine en fazla yüz dinar verilmiştir. Bu fakir şair ise, tatlı sözleriyle on testi altın ve gümüşe sahip olarak huzurlu bir şekilde evinin yolunu tutar (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:26-27).

4.2.1.2. Güzel Söz İnsanı Hem Kötülüklerden Korur Hem İkrâm ve İhsana Kavuşturur

Yukarıdaki örneklerde yerinde ve etkili bir şekilde kullanılan güzel sözün insanı ihsan ve ikram sahibi yaptığını örneklerle ortaya koyan Abdurrahman Kâmil Efendi, bu bölümde güzel sözün bazen de insanı hem kötülük ve belalardan kurtarabileceğini hem de ikram ve ihsana kavuşturabileceğini ifade etmekte; kurtuluş ve ihsanın bir arada yaşandığı hikâyelerden de örnekler vermektedir. Bu hikâyelerden biri aşağıdadır:

Abbasi halifelerinin saraylarına Arap şairleri her gün gelip huzura çıkar ve hazırladıkları methiyeleri okuyarak halifenin ihsanına nail olurlardı. Bir gün şairlerden biri halifenin huzurunda şiir okumaya nail olur. Şair halife için yazdığı methiyeleri okur; fakat halife o sırada Hâlısa isimli cariyesinin yüzüne ve boynuna taktığı mücevherlerle meşgul olduğundan şairi görmez ve okuduğu methiyeyi de “Ḥubbuke eş-şey’ e yu’ mî ve yuşimmü” (Bir şeye duyduğun sevgi seni kör ve sağır eder.) manası üzere, “El-meşğül lâ-yüşğal” (Meşgul, meşgul edilmez.) sözünde olduğu gibi duymaz. Dolayısıyla görmediği şaire, işitmediği şiirler karşılığında bir şey ikram buyurmaz. Şair, eli boş, üzgün bir şekilde huzurdan çıkıp giderken saray kapısının bir kanadına aşağıdaki beyiti yazıp oradan sıvışıır:

*Leḳad dā‘a şî‘rî ‘alā bābiküm
Kemā dā‘a dürrun ‘alā-Ḥālisa*

Kapı ağalarından birisi durumu hemen halifeye bildirir. Halife beytin, “Halifenin ikram ve yardımına nail olurum ümidiyle yazdığım belîğ kasidem, Hâlısa isimli sıradan bir cariyenin gerdanına takılan mücevherlerin ışığı gibi benim de cevher gibi kıymetli olan şiirim, halifenin kapısında kayboldu, telef oldu. Yani körler pazarında inci satmak gibi oldu.” anlamına geldiğini görünce hiddetlenir ve şairin derhal huzura getirilmesini emreder. Kapı ağaları, şairi yoldan çevirirler. Şair işin nereye gittiğini, kafasının bedeninden ayrılacağını hisseder ve kapının önüne gelince el çabukluğu ile kimse görmeden *dā‘a* (kayboldu, yitti, telef oldu) fiillerinin ayınlarının çanaklarını silip, *dā‘e* (parladı, aydınlattı, ışık yaydı.) şekline çevirir. Yani el çabukluğu ile ayın harfini hemze harfine çevirir ve halifenin huzuruna girer. Halife, hiddetli bir şekilde saray kapısına ne yazdığını sorar. Şair,

*Leḳad dā‘e şî‘rî alā-bābiküm
Kemā dā‘e dürrun ‘alā-Ḥālisa*

beytini yazdım cevabını verir. Halife baş kâtibine derhal kapıda yazılı beyti okuyup getirmesi talimatını verir. Kâtip şiiri kontrol eder ve şairin sözünün doğru olduğunu söyler. Halife, şairin kapıya yazdığını ifade ettiği beyitten çok memnun olur, şaire bir çok ikram ve ihfanda bulunur. Şair bu hediyelerle birlikte mutlu bir şekilde giderken “Şu şiir ne güzel bir şiirdir ki ayınını kör etmekle ne güzel gördü.” der (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/1:18-19).

4.2.1.3. Kötü Söz Sürgüne Sebep Olur

Sultan İkinci Mahmud (ö.1255/1839), açıkta olan vezirlerden Seyyid Ali Paşa'yı huzuruna çağırıp “Lala seni bahriye nezaretine tayin buyurdum.” der. Seyyid Ali Paşa, onurlu ve gururlu bir kişiliğe sahip olduğu için “Saçak öpüp, liyakat ve gücümün üstünde lütf buyurulan bir yüce makama tayin olduğuma binlerce teşekkür ederim. Allâh Zü'l-celâl Hazretleri ömr ü âfiyet-i şâhanelerini müzdâd buyursun.” diyecekleri yerde, “İdersiniz ya!” demesi üzerine gazab-ı şâhâne vâkı olup “Seni Amasya'ya sürdüm.” der. Seyyid Ali Paşa, hemen oradan konağına dahi uğradılmaksızın Amasya'ya sevk edilir. Paşa bir müddet orada ikâmet ettikten sonra vefat etmiş ve Sultan Bâyezid Camii'nin batı kapısı önüne defnedilmiştir (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/1:24-25).

4.3. Kalemle Yazı Yazmak

Yazara göre kalemle yazı yazarak meramı ifade etme meziyeti, tıpkı konuşma yeteneği gibi sadece insanoğluna bahşedilmiştir. Ancak kalemle yazı yazma meziyeti her insana verilmemiştir. Bu sebeple yazıyla meramı ifade edebilme yeteneğine sahip olma, o kişi için fazilet ve üstünlük sebebidir.

Lisân, tüm insanlığa verilmiş ilâhî bir lütufken; kalem, gayret ve çalışma şartına bağlı yaratılıştan gelen bir kabiliyettir. Aslında lisân ile kalem arasında tam bir ilişki vardır. Zira ikisi de aynı maksada hizmet ederler. Lisân ile kalemin her birisinin üstünlük derecesi dikkate alındığında kalemin lisândan daha etkili bir anlatma aracı olduğu görülür. Öyle ki insan, kalem sayesinde yüce bir meclise girer ve kalem sayesinde kemal ve fazilet sahipleri arasında herkesten çok güvene mazhar olur.

Nitekim bu konuda şöyle denilmiştir:

*Çalem güftâ ki men şâh-ı cihânem
Çalem-keş-râ be-devlet mî-resânem*

“Kalem ben cihanın şahyım ve müellifi (kalem sahibini) devlete kavuştururum.” der. Zira kalemin ağlamasıyla kalem sahibi tebessüm eder ve kalem sayesinde her türlü lutf kavuşur (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/1:25-26).

Abdurrahman Kâmil Efendi, kalem ve kalem sahibi ile ilgili olarak Bursalı İsmail Hakkı'nın *Rûhu'l-Beyân* isimli eserinden naklen şu bilgiyi vermektedir:

“Cenâb-ı Hâlik-ı bî-çün Hazretlerinin ilk önce halk u icâd buyurduğu kalemdir. Andan sonra nûnı halk buyurmuşdur. Nûn ise yazı yazdıkları devâtdir. Devât muqaddem, kalem mu'ahhar zikir olunmasının sebebi devât olmadıkça kalemiñ soñradan gelecek eşyâyı yazamayacağından Cenâb-ı Hâlik-ı lâ-yezâl Hazretleri ilk önce devâta soñra kaleme, *nûn ve'l-kalemi* “Nûn ve kaleme yemin olsun ki. (El-Kalem 68/1).” diye bu ikisine kâsem buyurmuşdur. İnsanlar için Cenâb-ı Hâlik'dan

kahramanlarının görevleri ve yaşadıkları yerin saray olması, bu üst düzey üslubun tercihinde etkili olmuştur. Yazar, hikâyenin giriş bölümünde bu hikâyeyi niçin yazdığını şöyle anlatmaktadır:

“Bundan sonra tatlı vü toğrı sözüñ hüsni te’siri hakkında bir hikâye-i tavile nakl ü beyân ideyim ki kâri’iñ şevkini sâmi’iñ zevkini tezyid ider. Şöyle ki güftâr-ı leâfeti-şî’âr ve ahlâk-ı marâziyye ile beyne’l-emşâl iştihâr iden Rûh nâmlı bir nev-civân-ı ‘âlî-tebâreke, refîk-i şefîki olan ‘Aşk, iklim-i beden ve memleket-i ten pâdişâh-ı dil-âgâhı ‘Akl dinmekle şehîr sultân-ı rûşen-zamîriñ ‘aşk-ı mezkûrdan zühûr iden bir zelle vü taqşîr sebebiyle huzûr-ı ma’delet-nüşûrundan tardı u teb’id ve kayd u bend ile zindâna irsâl buyurmuş olmaqla refîk-ı şefîki Rûh’uñ merķümü zindândan bi’l-ihrâc me’mûriyyet-i sâbıkasına ircâ’a sa’y eylemiş ve bu da Rûh’uñ kelimât-ı mü’essiresiyle huşûl-pezir olması diñleşilir bir hikâyedir.” (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/1:32-33).

Hikâyenin kahramanları; Akl, Nefs, Fikr, Aşk ve Rûh’tur. Hikâyede Akl padişahı, Nefs veziri, Fikr, Aşk ve Rûh ise padişahın nedimlerini temsil etmektedir. Hikâyeye göre beden ülkesinin ve ten memleketinin insanlar arasında Akl ismiyle şöret bulmuş kalp gözü açık bir padişahı vardır. Bu padişah’ın Nefs isimli hasetçi bir veziri, sarayda fikirlerinden yararlandığı Rûh, Aşk ve Fikr isimli üç nedimi vardır. Bu nedimlerden Rûh, güzel konuşma yeteneği ve eşsiz ahlâkıyla insanlar arasında şöret bulmuş şerefli bir gençtir. Nedimlerden Rûh, Aşk’ın en yakın dostudur. Padişah olan Akl, saraydaki bir sohbet esnasında nedimlerden Aşk’ı, kendisinden zühur eden küçük bir kusur sebebiyle huzurundan kovar ve zindana attırır. Hikâyede, güzel konuşma yeteneğine sahip olan Rûh yakın dostu olan Aşk’ı kurtarmak için önce Aşk’la, sonra padişah ve vezir ile uzun süren ikna edici, etkileyici münazaralar yapar. Padişah, ikna olur. Padişah, gizli kalmış bir konuyu açığa çıkararak Aşk’ı gammazlaması ve onu kötülüğünü istemesi sebebiyle vezire kızar. Vezir zor durumda kalır. Nedimlerden Fikr, Vezir’in yakın dostudur, onu ziyaret ederek dertleşir, etkili konuşmasıyla onu Aşk’ı gammazlayarak yanlış yaptığına ikna eder. Vezir’e zindandaki Aşk’la aralarını bulmak istediğini söyler. Fikr, bu amaçla Aşk’ın yakın dostu Rûh’un yanına gider. Onu da arabuluculuğa ikna eder ve birlikte Aşk’ı ziyaret ederler. Vezir’le aralarının bulunmasına Aşk da ikna olur. Sonuçta üç kahraman, ayetlerden, hadislerden, Arapça, Farsça, Türkçe şiirlerden örneklerle süsledikleri etkili konuşmalarla Padişah’ın öfke ateşini söndürürler. Vezir ile Aşk arasındaki düşmanlık Rûh ve Fikr’in tatlı sözleriyle yok olur. Aşk, dostların araya girmesi ve sözün gücüyle zindandan kurtulur ve saraydaki görevine döner (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/1:31-33; 1708/3:29-85).

4.5. Doğruluk ve Önemi

Abdurrahman Kâmil Efendi, sözün gücünü anlattığı alegorik hikâyeden sonra doğruluk konusunu ele almaktadır. Ona göre doğruluk insanın en büyük fazileti, doğru söz ise lisânın süsüdür. Lisânın görevi sıradan söz söylemek değil, doğru söylemektir. Hak ve hakikate tercüman olmayan lisân görevini kötüye kullanmış olur. Sözün doğrusu dururken yalan söylemek, kelime-i şehadet yerine kelime-i küfrü söylemek gibidir. Kurtuluş, selamet, itimat ve emniyet doğruluktur. Fakat doğruluk, sadece doğru söylemekle tamamlanmış olmaz. Her şeyde doğruluk gereklidir. Alışverişte yani her türlü ticarete doğruluktan ayrılmamak insanlığın şanıdır.

Nitekim milattan üç yüz yirmi sene önce vefat eden şöhretli hekim Aristo demiştir ki: “Aḥsenü'l-kelām mā şadaқа fihi kâ'ilühü ve'n-tefe'a bihî sâmi'uhü. Ve inne'l-meṭte me'a'ş-şıdkı ḥayrun mine'l-ḥayâti me'al-keziḇi” (En güzel söz, söyleyenin doğru söylediği, dinleyenin faydalandığı sözdür. Doğrulukla ölmek, yalanla yaşamaktan daha iyidir.)

İnsan sözünde doğru olacağı gibi alışverişinde de doğru olmalıdır. Elli kuruş sermayesi olan bir şey için “Alınışı altmış kuruştur.” dedikten sonra müşteriye ikna için bir de yemin edip altmışa on kuruş daha kâr payı koyup müşteriden yetmiş kuruş alan kişi sonunda iflasını ilan eder.

Kısaca, insanın her şeyde sözünü, gözünü ve özünü doğruluktan ayırmaması insanlığın üstün vasıflarındandır. Hz. Ömer Efendimiz “Şelâşün men künne fihi künne 'aleyhi: el-bağyu ve'n-neksü ve'l-mekru” buyurmuşlardır. Yani “Şu üç huydan hangisi bir kimsede bulunursa zararı o kimseye olur. O da zulüm anlamına gelen bağı, sözünde durmamak anlamına gelen neks, hile anlamına gelen mekrdir.”

Şer ancak şerri işleyene isabet eder. Kurtuluş doğruluktur. Nitekim

“En-Necâtü fi'ş-şıdkı” (Kurtuluş doğruluktur.) buyurulmuştur (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:85-89).

Kâmil Efendi'ye göre doğru sözlü olup doğru konuşanlar, dünyada da ahirette de selamette olur. Kâmil Efendi bu gerçeği Zalim Haccâc, Ebu Müslim Havlânî ve Abdulkâdir Geylânî gibi tarihi şahsiyetlerden aldığı örnek olaylarla anlatmaktadır. Ona göre, Allah'ın koruması doğruların sığınağıdır. Rivayete göre Abdulkâdir Geylânî Hazretleri, gençlik yıllarında ilim öğrenmek için Bağdat'a gitmeye karar verir. Annesi yola çıkmadan önce oğlu Abdulkâdir'e doğruluktan ayrılmamasını ve hiçbir zaman doğru söylemekten korkmamasını vasiyet eder ve Bağdat'ta kalacağı süre içinde kullanmak üzere kemerine bir miktar altın koyar. Abdulkâdir Geylânî ve arkadaşlarının önünü yolda haydutlar keser. Haydutlar arkadaşlarını döve söve soyarlar. Sıra Abdulkadir Hazretlerine gelince, nereye gideceğini ve üzerinde para olup olmadığını sorarlar. O, nereye, niçin gittiğini, üzerindeki paranın miktarını gerçek şekliyle söyler. Haydutlar, söylediği paranın üzerindeki paradan ne az ne çok olduğunu görünce, doğru konuşmasının sebep ve hikmetini merak edip sorarlar. O da annesinin vasiyeti gereği doğru konuştuğunu bundan sonra da doğru konuşmaya devam edeceğini söyler. Haydutlar, onun hikmetli sözlerini işitince, küçük yaşına rağmen böyle zor bir durumda, her ihtimale karşı gösterdiği doğruluktan etkilenerek arkadaşlarından aldıkları malları da geri verirler ve bir daha bu kötü işi yapmamaya tövbe ederler.

Hikâyede de görüldüğü gibi doğruluktan kıl kadar sapmayan, hiçbir zaman zarar görmez. Her zaman vicdanı müsterih, kalbi mutmain olur. Nitekim Hz. Ali Efendimiz “Yeblüğü'l-mer'u bi'ş-şıdkı ilā menâzili'l-kibâr” (İnsan doğrulukla büyüklerin derecesine ulaşır.) buyurmuşlardır. Bu sebeple güzel ahlak çeşitlerinden hiçbiri, doğruluk kadar faziletli değildir. Zira güzel vasıflar, şeytanın sıfatlarından doğruluğun yardımıyla ayrılır. Sîretin âdetden farkı, doğruluğun kuvvetiyle ortaya çıkar. Mümine lazım olan, doğruluğu kendine rehber seçip işlerini ve sözlerini bu sığfata uygun bir şekilde yapmaktır. Bunu yaparsa Hakk'a kavuşma şerefine ulaşır. (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:85-96).

4.6. Edep-Lisân İlişkisi

Abdurrahman Kâmil Efendi, doğruluktan sonra edep-lisân ilişkisini ele almakta ve bu konuda şu bilgileri vermektedir:

Hz. Ali Efendimiz “Lisânuke yeğtezîke mâ ‘avdetehû” (Lisânın kendine adet ettiğin şeyi söyler.) buyurmuştur. Yani Lisânını sözün en güzeline ve hayırlısına alıştırmazsan lisânın daima alıştığın şekliyle ortaya çıkar. Bu sebeple yalan ve kötü konuşmaktan geri durmaz. Nitekim bu konuda “Bi’ş-şerri tekdiru ke’süke ve teñiru ra’süke” (Şer denilen şey kadehini bulandırır ve başını uçurur.) denmiştir.

Yalan ve iftira ilgili Zemahşerî Hazretleri (ö. 538/1144) şöyle buyurmuştur: “Kı fâke ‘ammâ yeğra‘u kafâke” (Ağzını yalandan ve iftiradan ve büyükler aleyhinde söz söylemekten korusun. Koruduğun sürece başını kesilmekten korumuş olursun. Övülmeye layık huylar ve ıslah edilmiş bir nefisle vasıflanan kişi akıllıdır. Aklın eseri de edeptir. Edebi olmayan kimsenin aklı yoktur ve akli olmayanın da edebi yoktur.

*Edeb tâcîst ez-nûr-ı ilâhî
Be-nih ber-ser be-rev her cā ki ħāhî*

(Edepi ilahî nurdan yapılmış bir taçtır. Onu başına koy da nereye istersen git. Dilediğin yerde dinlenerek hayatını geçirirsin.)

Abdurrahman Kâmil Efendi’ye göre güzel ahlaklı insanlar her yerde sevilir, sayılır. Nitekim bu konuda “Men kâne lehû ħulğun ħasen feküllu mekânin lehû vağan” (Kim güzel ahlaklı ise her yer onun için vatandır.) denmiştir. Yine insanı yükselten de yücelten de edebidir. İnsan edebiyetle değer bulur. “Mā vaşala men vaşala illā bi’l-edeb vemā seğāta men seğāta illā bi-terki’l-edeb” (Maksadına ulaşanlar, ancak edep ile ulaşırlar. Yukarıdan aşağı düşenler de edebi terk ettikleri için düşerler.) sözü bunu çok güzel ifade etmektedir (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:96-98).

4.7. İstişarenin Önemi ve Belkıs-Hz Süleyman Kıssası

İstişare, namus, tevazu ve edep konularının işlendiği bundan sonraki kısımlar, *Nakd-i Hâtir*’ın Millî Kütütüphane 7956 ve Amasya Bayezid Kütüphanesi 1708/1 numaralı nüshalarında yoktur. Bu bölüm sadece en son nüsha olduğunu düşündüğümüz Amasya Bayezid Kütüphanesi 1708/3 numaralı nüshada bulunmaktadır.

Abdurrahman Kâmil Efendi eserine sonradan eklediği bu bölümde önce istişare konusunu ele almakta ve ayetleri, hadisleri ve özellikle de Belkıs-Hz. Süleyman kıssasındaki Belkıs’ın kavmiyle yaptığı istişareyi, istişarenin önemine tanık göstermektedir.

Kâmil Efendi’ye göre insanlar üç kısımdır. Birisi tam insan, diğeri yarım insan, üçüncüsü insan olmayandır. Tam insan, rey sahibi olduğu hâlde büyüklerle istişareden ayrılmayan kişidir. Yarım insan, rey sahibi olduğu hâlde kimseyle istişare etmeyen kişidir. İnsan olmayan ise reyi olmadığı hâlde kendinden daha akıllı ve yüksek kimselerle istişare etmeyen kişidir.

Peygamber Efendimiz, bir iş yapmak istedikleri zaman reyî herkesten yüksek olduğu hâlde “Ve şāvîrhum fi’l-emri” (Bir hususta karar vereceğin zaman onlara danış, Âl-i İmrân 3/159) ayeti gereğince ashabın akıllıları ile istişare ederdi.

Hz. Muhammed, peygamber olup Allah’ın koruması altındayken niçin ashapla istişareye ihtiyaç duyuyor? Ümmetine örnek olmak ve ümmetinden bir kimse ne kadar zeki olursa olsun yine de akıllı kimselerle istişare etsin diye kendisi de istişare ediyordu. Zira istişare Hz. Muhammed’den önce gelen peygamber ve sultanların zamanında bile güzel kabul edilen adetlerden ve eski sünnetlerdendi. Bir padişah, vezirleri ile istişareden sonra kendi görüşünü doğru görürse onunla, vezirlerin görüşünü doğru görürse onların görüşleri ile hareket ederdi.

Abdurrahman Kâmil Efendi, tam bu noktada Belkıs’ı istişare kültürünün en güzel örneğini sergilemesi sebebiyle övmekte ve kıssayı uzunca ele almaktadır. Anlatılan kıssaya göre Belkıs Yemen’de Sebe mülkünün melikesidir. Hz. Süleyman Hüdüh’ü su bulmak için bu bölgeye gönderir. Hüdüh, Yemen’e gider ve ahâlisinin güneşe taptığını, şahları olan Belkıs’ın da onlar gibi batıl yola saptığını Hz. Süleyman’a bildirir. Hz. Süleyman, hak dini kabul etmedikleri takdirde büyük bir kuvvetle üzerlerine gideceğine dair bir mektup yazar ve mektubu Hüdüh vasıtasıyla Belkıs’a gönderir. Belkıs sarayında uyurken Hüdüh mektubu Belkıs’ın göğsüne kor ve ayrılır.

Belkıs, mektubu göğsünde bulup üzerinde Hz. Süleyman’ın mührünü görünce, yüreğine derin bir korku düşer. Hüdüh’ün itaat etmesinden mektubu gönderenin kendisinden büyük bir padişah olduğunu anlar. Kavminin ulularından üç yüz on üç kişiyi toplayıp, heybetleriyle göz dolduran ululara, “Ben uykudayken Hz. Süleyman’ın mührüyle mühürlenmiş yüce bir mektup göğsüme konmuş.” der. Ulular, “Mektubun içeriği nedir?” deyince, “İnehū min Süleymāne ve innehū bismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm. Lā-ta’lū ‘aleyye ve’tünī müslimīn” (Bana karşı büyüklük gösterip kibirlenmeyiniz. Hemen İslam dinini kabul ederek geliniz.) yazılıdır.

Belkıs, kavminin ulularına “Size anlattığım bu konuda bana doğru bir görüş bildiriniz. Siz yanımda olmadan, sizinle istişare etmeden kendi kanaatime göre cevap vermedim. Siz ne dersiniz?” der. Kavminin uluları, “Biz harpte şiddet ashabıyız. Biz silah, kuvvet ve sayıca güçlüyüz. Savaşta cesaret sahibi olanlar bizim aramızdadır. Bununla birlikte, son kararı verme yetkisi zatıalınızındır. Eğer savaş taraftarı olursanız, iradeniz doğrultusunda savaşır, düşmanın gönlünü darlandırırız. Eğer barış isterseniz, ayağımızın toprağına kul köleyiz. Emirlerinize boyun eğer, teslim oluruz. Bu konuda emir zatıalilerinizindir. Ne emrederseniz onunla amel etmeye hazırız.” cevabını verirler.

Belkıs, kavminin ulularının sözlerinden savaşa meyilli olduklarını hissetmesiyle “Bizim için savaşmak faydalı değildir. Zira onlar galip olurlarsa memleketimizi, mallarımızı ve gelirlerimizi derhal tahrip ederler.” diyerek kendisinin savaşa razı olmadığını, barıştan yana olduğunu söyler ve sebebini açıklar. “Padişahlar zulümle bir memlekete girdiklerinde, o memlekete tahrip edip kargaşa çıkarır ve ahâlisinin ulularını zelil kılarlar. Mektubu önce gönderenlerin âdeti budur. Ben onlara hediye göndereceğim. Eğer padişah ise gönderdiğim hediyeyi kabul eder. Nebi ise kabul etmez.” der ve hediyeleri gönderir.

Hız. Süleyman hediyeleri kabul etmez. Belkıs'ın gönderdiği elçiler, gönderdiği hediyeler ile dönerler ve Hız. Süleyman'ın emirlerini tebliğ ederler. Bunun üzerine Belkıs, “Allah'a yemin olsun ki o zat melik değildir. Bizim de ona karşı gelmeye gücümüz yoktur.” Kavminin ileri gelenlerinden on iki bin bey ve her beyin yanında binlerce asker olduğu hâlde, “Dininizin ne olduğunu öğrenmek üzere geliyorum.” yazılı bir mektup gönderir. Sonra mektubun gereği olarak Hız. Süleyman'ı ziyaret eder. Bağlılığını bildirir. Dinini kabul eder.

Abdurrahman Kâmil Efendi bu bölümde, ayetlerden ve şiirlerden örnekler vererek Sebe melikesi Belkıs'ın kavminin ulularıyla toplanıp istişare etmesini ve yapılan istişare neticesinde alınan karara herkesin uymasını; istişarenin ne kadar eski bir kültür olduğuna örnek göstermekte ve padişahların ve peygamberlerin de istişareye memur olduklarını vurgulamaktadır (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:101-113).

4.8. Namus ve Şerefın Korunması

Abdurrahman Kâmil Efendi, namus ve şerefın korunmasına o kadar önem veriyor ki bu konuya şu soruyla başlıyor: “Yukarıda zikredilen akıl, edep ve istişareden daha faziletli bir şey var mıdır? Kâmil Efendi bu soruya, “Evet vardır. O da ırzın korunmasıdır.” cevabını vermektedir. Irz, namus ve şeref anlamına gelmektedir. Ona göre insanlığın esası namustur. Namus, güzel ahlakın en seçkinidir. Namus iman ışığını koruyan bir fanus gibidir. İnsanda akıl, edep ve namus olursa ona insan denir. Bu üç güzel haslete sahip olanın akli az olsa da geride kalmaz. Allah'ın yüce lütfuna mazhar olur (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:113-115).

4.9. Tevazu

Kâmil Efendiye göre ahlakî erdemlerden biri de kimseyi küçük görmemek; mütevazı yani alçak gönüllü olmaktır. Hamza Nigârî Hazretlerinin (ö.1886) “Her geçeni Hızır bil//Her geceyi Kadir bil”⁶ sözünde olduğu gibi kimseyi küçümsememek; Nakşibendiye tarikatının büyüklerinden Süleyman Atâ Hazretleri gibi “Herkes iyi, biz kötüyüz. Herkes buğday, biz samanız” diyebilmek gerekir.

Zira büyüklük, kendi kemalini görmeyip başkalarını büyük görmektir. Çünkü insanı, diğer insanlara sevdiren bir haslet vardır. O da herkesin kabahatini örtmek, iyiliklerini açığa çıkarmaktır. Bu, tevazunun sonucudur. Tevazu, sahibini saygıdeğer yapar. Kim tevazu ağacını dikerse, selamet meyvesini toplar. Tevazu bir iptir. Tüm güzel ahlak incileri ona dizilir ve bir araya getirilir.

Yükselmenin ve yücelmenin yolu tevazudan geçer. Büyüklemeden herkesle sohbet eden, herkesin ikramına, saygısına layık olur.

Tevazu konusunda Şeyh Sa'dî Hazretleri de şöyle buyurur:

Tevāzu' zi-gerdān fīrāzān nikūst
Gedā ger tevāzu' koned hūy-ı ūst

⁶ Bu beyit, 19.yüzyıl divan şairlerinden Hamza Nigârî'ye aittir. Bk. (Bilgin, 2011: Tercî, 832/1/5).

(Yüce makamı elde edenlerin tevazusu çok iyidir. Zira kulun tevazusu, zaten onun mesleğidir.)

*Tevāzu‘ koned her ki insān buved
Ki naḥvet zi-ef‘āl-i şeytān buved*

(İnsan olan tevazu eder. Zira kibir ve büyüklenmek şeytanın sıfatıdır.)

*Kār-ı pākān-rā kıyās ez-ḥod me-gīr
Gerçi māned der-nibišten şīr şīr*

(Biri arslan diğeri süt manasına olan şīrī kelimesi yazılışları birbirinin aynı olsa da anlamlarında çok fark vardır. İnsan olan kendinden yüksek olanlarla kendisini kıyaslamaz.)

Kısaca, insan bencil olmamalı, büyüklük taslamamalı, edep ve terbiye amacıyla çalışıp ileri ileri gitmelidir (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:115-121).

4.10. İtibar İçin Gerekli Dört Unsur: Edep, İlim, Akıl ve Çalışmak

Edep, Abdurrahman Kâmil Efendi'nin üzerinde en fazla durduğu konulardan biridir. Ona göre insanlar soy sople, zâdelikle şeref ve itibar kazanamaz. İtibar ancak ilim, akıl ve edeple kazanılır. Bu görüşlerini şiiirlerden, özlü sözlerden hareketle şöyle açıklamaktadır:

Şeyhülislam Mekkî Mehmed Efendi bu konuda şöyle demektedir:

Bir gün eyler kaşr-ı ‘ālī tāḳ-ı ikbāle şu‘ūd
Süllem-i ḥaysiyyetiñ efvün idenler pāyesin⁷

(Ne güzeldir! Çünkü bir kimsenin ilmi, kıymeti ve şerefi fazla olursa itibar merdiveninin basamaklarını çıkar da talihin yüce kasrına ulaşır.)

Hz. Ali Efendimiz “Kıymetü külli imri’in mā yuhsinihū” (İlmi fazla olan kimsenin insanlar arasında değeri fazla olur.) demiştir. Yani kişi her neyi iyi biliyorsa, kıymeti bildiği şeyin kıymeti kadardır. Şerefli bir sanat erbabıyla, değersiz bir zanaat erbabı arasında mukayese olmaz. Zira

Cāhiliñ faḥri cem‘-i māl iledir
‘Ārifīñ ‘izzeti kemāl iledir

Büyüklerin “El-cehlü leyse li-dā’ihī ‘ilācun velā li-zulmetihī sirācun velā liğarāmetihī infirācun” dediği gibi cahillik bir hastalıktır. Cahillik hastalığına ilaç, karanlığına ışık ve borcuna da rahatlama yoktur.

Kâmûs Tercümesi’nde, “Kün ‘ışāmiyen velā tekün ‘izāmiyen” (Şeref ve şan kendi kazancın olup çürümüş kemiğe benzeyen soy sop ile olmamalıdır.) Yani zâdelikle büyüklük taslayıp izzet ve şeref bulmak doğru değildir. İnsanda akıl olmalı ama sadece akıl yetmez.

Hz. Ali Efendimiz “El-Edebü şüretü’l-‘aḳli” (Edep aklın göstergesidir.) buyurmuştur. Bir kişide akılla birlikte edebin de bulunması şarttır. Edep ile akıl bir kimsede bulunursa, o kimse her işinde başarılı olur. Asla kaybetmez. Nitekim bazı büyükler bu konuda “Ye‘ışü’l-‘aḳilü bi-‘aḳlihī ḥayşü kâne kemā ye‘ışü’l-esedü bi-

⁷ Bu beyit, 18. Yüzyıl divan şairlerinden Muhammed Mekkî’ye aittir. Bk. (Karapanlı, 2005: G44/5).

kuvvetihî hayşü kâne” (Arslan her yerde kuvvetiyle yaşadığı gibi insan da akli ile yaşar.) buyurmuşlardır (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:99-101).

Kâmil Efendi, en son yazdığı 1708/3 numaralı nüshanın sonunda çalışma ve edep konusunu yeniden ele almaktadır. Ona göre emek olmadan yemek olmaz. İnsanlar, ancak çalışarak, emek harcayarak bir yerlere gelebilir ve başarılar elde edebilirler.

*Merdân be-sa‘y u renc be-câyî resîdeend
Tû bî-hüner kucâ resî ez-nefs-perverî*

(Erenler, yüksek yerlere çalışarak, zahmet çekerek geldiler. Sen elinde bir hünerin olmadan rahatına düşkünlükle nereye ulaşacaksın?)

Kâmil Efendiye göre insanın malı ve güzelliği değil ahlak ve fazileti çok olmalıdır. İnsanın maddi yükselişi de manevi yücelişi de çalışmakla olur:

*Bi-ğadri‘l-keddi tüktesebü‘l-me‘âlî
Ve men talebe‘l-ulâ sehera‘l-leyâlî
Terümü‘l-‘izze şümme tenâmü leylen
Yegüşu‘l-bahra men talebe‘l-le‘âlî*

(Yüksek makamlar ve dereceler ve izzet kazanmak sıkıntı, acı ve zahmet çekmekle elde edilir. Emeksiz yemek olmaz.)

İzzet, iki kısımdır. Birisi uhrevî izzet, diğeri dünyevî izzettir. Uhrevî izzet ve yüce makamlar elde etmek isteyen kişi geceleri uyanık olup geceleri ibadetle geçirir. Sen ki uhrevî izzete talip olduğunu söyleyip geceyi uyku ile geçirmektesin. Bu nasıl olacaktır? Çünkü denize dalmayan inci çıkaramaz. Dünya izzeti isteyen edep ve eğitim tahsil eder.

*Ra‘eytü‘l-‘izze fî edebî ve ‘aqlîn
Ve fî‘l-cehli el-mezelletü ve‘l-hevânü
Ve mâ ħusnü‘r-ricâlî lehüm bi-ħusnîn
İzâ lem yüs‘ıdî‘l-ħüsne el-beyânü
Kefâ bi‘l-mer‘i ‘ayben en terâhu
Lehū vechūn ve leyse lehū lisânü*

(İzzet, edep ve akıl iledir. Cehalette zillet ve hakirlik vardır. Güzel bir kimsenin cemalini lisânının güzelliği tamamlayıp mesut etmedikçe, yüzünün güzelliği ona ziynet vermez. Güzel denilen bir kişinin yüzünde güzellik olup ilim ve faziletini gösteren lisâni olmasa ona ayıp olarak o noksanlık yeter.)

Ona göre insanı faziletli kılan, makam ve mevkisi değildir. Makam, insanı cehaletten kurtarmaz. Cehaletin yaşla da ilişkisi yoktur. Cahil olan kimse yaş ne olursa olsun çocuk sayılır. Zira yaşlanmak cehaleti gidermez. Nitekim şair şöyle demiştir:

‘Âlimiñ fażlı degüldür cāh ile
Cāh ile gelmez fażilet cāhile
Cāhil olan pîr nâ-bāliğ olur

Cehl gitmez çihlile pencâh ile

(Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:122-129).

Abdurrahman Kâmil Efendi, eserin Amasya Bayezid Kütüphanesi, 1708/3 numaralı nüshasının sonunda, “*Nakd-i Hâtir* isimli risalemize burada son verecek idimse de çok güzel bir şekilde bitmesi için biraz da peygamber ve velilerden zuhur eden olağanüstülükleri yazmak hatırıma düştü ve o yolda birkaç kelime yazmak istedim.” (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/3:129-143) demekte ve on üç sayfalık bu son bölümde, keramet ve mucize konularını ele almaktadır. Bu bölüm diğer iki nüshada yoktur.

Sonuç

Abdurrahman Kâmil Efendi (ö.1941), Amasya'nın yetiştirdiği son devir âlim, şair ve din adamlarındandır. Dinî, ahlâkî ve edebî mahiyette eserleri vardır. Makalenin konusu olan *Nakd-i Hâtir* onun dinî, ahlâkî ve edebî mahiyette yazdığı eserlerden biridir.

Abdurrahman Kâmil Efendi, *Nakd-i Hâtir*'i 1938 yılında 88 yaşında yazmıştır. Eserin üç nüshası bulunmaktadır. Nüshaların üçü de müellif hattıdır. Nüshalardan biri Millî Kütüphane 7956 numarada *Risâle-i Mev'îza* ismiyle kayıtlı olup 58 varaktır. Eserin ikinci nüshası Amasya Bayezid Yazma Eserler Kütüphanesi, 1708/1 numarada kayıtlıdır. Nüsha, 84 sayfadan oluşmaktadır. Üçüncü nüsha, Amasya Yazma Eserler Kütüphanesi 1708/2 numarada yanlışlıkla Dürer-i Zebân ismiyle kayıtlı olan *Bülgatü'l-İhvân Fî Efdaliyyeti Nebiyyi Âhir Zamân* isimli eserle iç içe girmiş, sayfaları kopmuş, birbirine karışmış vaziyettedir. Eserin en geniş ve en son nüshasıdır. 1708/1 numaralı nüshasının 16-34 sayfaları arasındaki bölüm, bu nüshada noksandır. Sayfa veya varak numarası verilmemiş olan nüsha, noksan bölüm hariç 143 sayfadır. Eserin en geniş ve en son yazılan bu nüshasını varlığı, bu çalışmayla tespit edilmiştir.

Eserin konusu kalem ve lisândır. Yazara göre lisân ve kalem Allah'ın insanoğluna meramını ifade için bahsettiği kadri bilinmez, şükrü ödenmez iki önemli nimettir. Muhatap hazırsa lisân, muhatap gaipse yani karşıda değilse kalem vicdana tercümanlık eder. İnsanoğlunun bu iki nimet karşılığında yapacağı en önemli şey şükürdür. Her nimetin şükrü cinsi ile yapılır. Dilin şükrü dille, malın şükrü malla yapılır. Allah'ın kullarına verdiği nimetler için yaratılmışlarsa ona uygun kullanılmalıdır. Ona göre dilin şükrü tesbihle, dili doğru ve güzel kullanmakla olur. Ne kadar uğraşılırsa uğraşılın insanoğluna verilen nimetlerin şükrü eda edilemez. O zaman insana düşen bu nimetler için Allah'a teşekkür etmek, ona yalvarmak ve ondan af dilemektir.

Lisân ve kalemi karşılaştıran yazar, kalemi lisândan daha üstün ve belîğ bulur. Ona göre lisân tüm insanlığa verilmiş ilâhî bir lütufken, kalem gayret ve çalışma şartına bağlı yaratılıştan gelen bir kabiliyettir. Aslında lisân ile kalem arasında tam bir ilişki vardır. Zira ikisi de aynı maksada hizmet ederler. Lisân ile kalemin her birisinin üstünlük derecesi dikkate alındığında kalemin lisândan daha etkili bir anlatma aracı olduğu görülür. Öyle ki insan, kalem sayesinde yüce bir meclise girer ve kalem sayesinde kemal ve fazilet sahipleri arasında herkesten çok güvene mazhar olur.

Kalemin anlatım tarzı lisânınkinden daha beliğdir. Bir kişi ne kadar düzgün konuşursa konuşsun, güçlü bir kalemin elinden çıkmış bir metindeki güzelliği yakalayacak bir konuşmayı irticalen yapamaz. Çünkü etkileyici diyebileceğimiz kadar güzel söz söyleyebilmek için bir müddet düşünecek kadar zamana ihtiyaç vardır. İnsan, konuşurken zihninde oluşan manayı etraflıca düşünmeye imkân bulamadığı için düşünce ve duygularını genellikle ilk akla geldiği şekilde anlatmak ister. Muhatapla yüz yüze yapılan konuşma esnasında oluşan kaygılar, sanatkârane bir üslupla fikirleri serbestçe konuşmaya engel olur. Bu şekilde yapılan bir konuşmanın içinde, oluşan doğal telaşla fikirlerde noksanlık olabilir; güzel ve etkili kelimeleri seçme imkânı olmayabilir hatta bazı kelimeler unutulabilir. Kalem ise kastedilen manayı ifade edebilmek için en uygun ve güzel kelimeleri arar, bulur ve bu kelimeleri bir araya getirir. Hatta konuşurken hatırlanamayan çok güzel ve etkileyici ifadeler, yazarken ilahî bir ilham şeklinde kalemin ucundan kâğıda dökülür. Kalemde garip bir tecelli sırrı vardır. Bu sebeple kaleme belagat oluşu, ilahî bereket kaynağı dense yeridir. Bundan dolayı insan, lisân ile söyleyeceği sözlerden ziyade kalemle yazacağı şeylere itina göstermek lüzumunu hisseder.

Yazar her ne kadar kalemi lisândan üstün ve beliğ bulursa da eserde, lisâna daha geniş yer ayrılmış; konuşmanın yararları, etkili ve güzel bir konuşmada olması gereken hususlar örnek hikâye, şiir ve özlü sözlerle ortaya konmuştur. Sözün gücünü ortaya koymak için yazarın esere yerleştirdiği ve kahramanları Akıl (padişah), Nefs (vezir), Aşk (nedim), Fikr (nedim), Rûh (nedim) olan uzun alegorik hikâye dikkat çekicidir. Hikâyede, kahramanlar arasında geçen bir örnek olay üzerinden güzel bir konuşmada olması gereken hususlar tartışılmakta ve etkili konuşma sayesinde barış tesis edilmekte zindana düşen Aşk kurtarılmaktadır.

Eserde güzel sözün fayda ve zararları üç maddede özetlenmektedir. Yazara göre güzel söz, insanı ikram ve ihsan sahibi yapar. Güzel söz, insanı hem kötülüklerden korur hem ikram ve ihsana kavuşturur. Kötü söz ise sürgüne sebep olur. Bu sebeple söz, bal gibi tatlı olmalı. Soğan gibi acı olmamalıdır.

Eserde ayrıca lisân ve kalem bağlamında doğruluk, , istişare, ilim, akıl, tevazu, çalışmak, namus ve şerefın korunması gibi eğitsel edep muhtevalı konular ayet, hadis, özlü sözler ve şiirler eşliğinde ele alınmaktadır.

Kaynakça

- Akay, Sedat. “Yazma Eserlerin Ferağ ve İstinsah Kayıtlarında Görülen Bir Garip Bilmecce: Kesirlerle Tarih”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 32 (2023), 712-729.
- Ayan Nizam, Elif. “Sözün Gücü, Şiirin Büyüsü: Divan Edebiyatında Söz ve Şiirin Kutsallığı Üzerine”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 10/4 (2021), 1295-1314.
- Bilgin, Azmi. *Nigârî, Dîvân*. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/tr-194361/nigari-divani.html> [25.08.2023]
- Coşan, M. Esad. “Bazı Yazmalarda Görülen Bilmeceli Tarih Kayıtları”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi* 2 (1975), 55-65.

- Ergin, Muharrem. *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1983.
- Karapanlı, Gürcan. *Mekkî Divanı ve Tahlili*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Kutsal, Nalân. “Klasik Türk Şiirinde Yazı ve Kitap Sanatları Çerçevesinde Kaleme Bakış ‘Önce Söz Vardı Sonra Kalem’”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 5 (2022), 366-398.
- Küçükbasmacı, Gülten. “‘Bitise Kalır Söz’: Söz ve Yazı İlişkisi Açısından Kutadgu Bilig”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 14/33 (2021), 1-23.
- Özel, Recep Orhan. “Amasya’da Bir Âlim Yuvası: Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (Ö.1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (Ö.1963), Ahmet Emrî Yetkin (Ö.1974), Mustafa Niyazi Yetkin (Ö.1959)”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/10 (2018): 39-72.
- Parlatır, İsmail. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi, 2006.
- Şahin, Kâmil. “Abdurrahman Kâmil Yetkin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/504-505. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaâdet: İkdâm Matbaası, 1317.
- Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Divan*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Yetkin, Abdurrahman Kâmil. *Risâle-i Mev’iza*. Ankara: Milli Kütüphane, 7956, 1a-58b.
- Yetkin, Abdurrahman Kâmil. *Nakd-i Hâtır*. Amasya: Bayezid Yazma Eserler Kütüphanesi, 1708/1, 1-84.
- Yetkin, Abdurrahman Kâmil. *Nakd-i Hâtır*. Amasya: Bayezid Yazma Eserler Kütüphanesi, 1708/3, 1-143.
- Yıldırım, Arif. “Kesirlerle Bilmeceli Tarih Usûlü ve Çözümü”. *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2016), 75-95.